

Kršćanstvo i indijske religije

Mislav Ježić
mjezic@ffzg.hr

Radost mi je što se mogu ovomu krugu obratiti s ovom temom. Kada se govori o indijskoj duhovnosti, odnosno o indijskim religijama, prvenstveno se misli na one religije koje su se u Indiji razvile, a to su hinduizam, buddhizam i jinizam, i mnogo kasnije sikkhizam. Naravno, u Indiji postoje druge religije koje su u nju došle izvana, među njima i kršćanstvo, u razmjerno maloj mjeri judaizam (mala zajednica na jugozapadu Indije), a najprisutnija je od tih religija islam. U Indiju je iz Irana došao i mazdaizam (zoroastrizam, parsizam).

O Indiji se i o njenoj duhovnosti često govori, a razlog je dosta očit: u svijetu ima nekoliko područja koja su dala čovječanstvu najveće religije. Jedno je od njih područje od Palestine do Arabije, odakle su potekli judaizam, kršćanstvo i islam, a drugo područje koje je bilo najveći izvor duhovnosti i religija jest Indija, koja je dala, s jedne strane, veliku i složenu baštinu koju najčešće nazivamo hinduizmom ili brahmanizmom, a moglo bi se raspravljati o tome je li to jedna religija ili mnogo religijskih oblika, a s druge strane buddhizam koji se proširio velikim dijelom svijeta, pogotovo Azijom, te još jedna religija koja je imala bitnu ulogu u indijskoj kulturnoj i duhovnoj povijesti, a to je jinizam. Te su religije, dijelom, u usporedbi s drugim svjetskim religijama, vrlo stare.

Izvori religije koju najčešće zovu hinduizmom u svetim su tekstovima Vedama, najstarijem korpusu svetih tekstova u Indiji, a početci toga korpusa, kakav je danas sačuvan, sežu u 2. tisućljeće pr. Kr. Najstariji dijelovi Veda pripadaju tomu razdoblju, a mlađi dijelovi teksta nastajali su do prve polovice 1. tisućljeća pr. Kr. U to su se doba, sredinom 1. tisućljeća pr. Kr., u Indiji pojavili i novi duhovni pokreti koji su se razvili u zasebne religije, buddhizam i jinizam. Uvjetno rečeno, osnivači tih religija bili su suvremenici, Siddārtha Gautama koji je kasnije dobio naziv Buddha, i Vardhamāna, koji je kasnije dobio naziv Mahāvira. Po svjedočanstvu i buddhističkoga i jinističkoga kanona bili su suvremenici.

Ako pogledamo na početke tih religija, s jedne strane u vedskoj religioznosti, najstarijem sloju svetih spisa u hinduizmu, što ne znači da je taj korpus u svijesti današnjih hinduista najprisutniji, nalazi se zbirka himana bogovima koja pripada u najdragocjenija djela svjetske književnosti. Ima indologa koji smatraju da je to poezija koja ima mnogo formalizama, koja služi obredima, ali ja pokušavam, čitajući sa studentima, pokazati kako je ta poezija istančano sročena i na koje načine prenosi svoje poruke. U toj se poeziji slave i bogovi čija se prisutnost osjeća u prirodi, Sunce, Vjetar, Grom, Oganj, Zora, Noć, ali i bogovi koji čuvaju čudoredni poredak, Āditye, kao što su: bog zadane riječi Varuṇa i bog koji čuva savez i ugovor Mitra, a za nas može biti zanimljivo da on čuva i savez ljudi s Bogom. Katkad se misli da se ta zamisao pojavila samo na Bliskome Istoku, ali se iz tekstova vidi da nije baš tako. Drugi su Āditye bogovi gostoprimitstva, mirne diobe imutka ždrijebom ili svećeničke vještine, i oni čuvaju čudoredne ustanove u starom društvu vedskih Arijaca, koji su u 2. tisućljeću došli iz Srednje Azije na Indijski potkontinent. Najveći je broj himana, međutim, posvećen bogovima Indri, Agniu i Somi, jer je na njih usredotočen obred, kao na boga koji prima žrtvu, boga koji je prinosi i boga koji se žrtvuje. Osim toga se u vedskoj poeziji mogu razlikovati nebesnici (deva), kojih je mnogo, i jedan, vrhovni bog, koji se zove Asura (takav je Indra), u kasnijim se tekstovima zove Īśvara ili Bhagavant, pa to, dakle, nije politeizam kako obično zamišljamo, nego da se radi o nazoru koji nije strogo monoteističan kao abrahamske religije, ali koji razlikuje jednoga Boga i brojne nebesnike, koji su mu na neki način podređeni i koji svojom blagotvornošću čine naš život mogućim.

Osim himana, u Vedama se nalaze obredni tekstovi, brāhmaṇe, i oni se mogu usporediti s Levitskim zakonikom ili Ponovljenim zakonom u Bibliji, te postoje misaoni tekstovi upanišadi, slični mudrosnim tekstovima u Bibliji, samo što su ti indijski tekstovi na kraju Veda znatno filozofičnije formulirani i na njima se uvelike utemeljio bitan dio kasnije indijske filozofije.

Što se tiče obreda, vedski obredi poznaju žrtve, kao i mnoge druge religije, ali su sačuvali uspomenu na nešto što je možda vrlo duboka poruka, a to je da, kada čovjek žrtvuje životinju, tada sebe otkupljuje; to jest, pravi smisao žrtve jest žrtvovati sebe, sve drugo je samo privremeno otkupljivanje sebe. Iako se implikacija takve zamisli može naći u Starome zavjetu, nigdje nije ovako eksplicitno izrečena, i može se ustvrditi da je vedska teorija žrtve kršćanstvu izrazito bliska.

Zatim dolaze u 1. tisućljeću pr. Kr. novi duhovni pokreti, buddhizam i jinizam, koji stvaraju nove oblike duhovnoga života, u prvome redu redovničke zajednice, a koji se posvećuju traganju za duhovnom slobodom i duhovnim smislom života. Dakle, redovništvo se sigurno javlja u Indiji sredinom 1. tisućljeća pr. Kr., i moguće je da je to indijsko redovništvo našlo kroz helenističku tradiciju put kako bi poslužilo kao primjer redovništvu u drugim dijelovima

svijeta, pa tako i kršćanskomu redovništvu. Postoji još jedna osobina svojstvena tim religijama, a to je da se kao poticaj za duhovno traženje uzima susret sa zlosrećom ili patnjom u svijetu, tako da onaj koji se nije susreo s patnjom neće vjerojatno osjetiti nikakav duhovni zov ili poticaj na traženje duhovne slobode. U vezi s time može se spomenuti da je za indijski odnos prema svijetu karakteristično shvaćanje posebnoga položaja ljudi među bićima u svijetu u odnosu na iskustvo zlosreće ili patnje. Dakle, nije naglasak na umu i razumu koji odvaja ljude od ostalih bića, nego na osjećaju, pa time i osjećaju boli. Odatle prirodnije slijedi i suosjećanje s drugima. Ljudi pri tome nisu najnesretnija bića na svijetu, ali opet ima i sretnijih, kakvi su nebesnici koji ne trpe kao ljudi i žive u sretnijim svijetovima, no ta je mjera nesreće za ljude dobra jer ih može potaknuti na duhovno traženje i promišljanje. Drugim riječima, čak se i stvarnost svijeta za nas na neki način utemeljuje na tome to što je svijet tako dugo stvaran i toliko smo vezani za njega dokle god smo podložni patnji i dok ugodu i užitke želimo postići, a patnje izbjeći. Zato je put oslobođenja i u buddhizmu i u jinizmu shvaćen kao oslobođenje od žudnje i od straha. Onaj koji se oslobodio žudnje i straha, a put se do toga ne smatra jednostavnim, više nije podložan patnji, i taj je oslobođen u ovome svijetu. Termin u indijskoj duhovnosti za vezanost za ovaj svijet jest *saṃsāra*, a naziv za oslobođenost u buddhizmu je najčešće *nirvāṇa*, ali i *mokṣa*. Kada sljedbenik buddhizma polazi Buddhinim putem, tada nema ništa suprotnije za njega od svijeta *saṃsāre*, svijeta u kojem se trpi, i *nirvāṇe*, onoga oslobođenoga stanja u kojem je biće prosvijetljeno i nije više podložno patnji. Ali, kada se postigne stanje u kojem više nismo podložni žudnjama ni strahu, tada, bili mi u ovome svijetu ili na samrti, više nema razlike između svijeta potpunoga mira i prosvijetljenja, *nirvāṇe*, i ovoga svijeta, *saṃsāre*, jer prosvjetljenik više nije u njem uhvaćen u mrežu patnje pa to više nije *saṃsāra*. To je duhovni put koji može biti vrlo poučan svakomu tko se želi s njime susresti.

Još bih rekao da se u poslijevedskome razdoblju iz vedske religije razvija poslijevedski brahmanizam (ili hinduizam) u kojem se religijski oblici bitno mijenjaju. Naime, u vedsko vrijeme nisu postojali niti hramovi niti kipovi nebesnika, no u poslijevedskoj se duhovnosti razvijaju danas prepoznatljivi izrazi religije: grade se hramovi, postavljaju kipovi bogova, razvijaju se obredi u hramovima. Nebesnici postaju zorniji i antropomorfiji, vjerski tekstovi pripovjedniji.

S vremenom se razvija odnos ljubavi i predanosti prema bogu, bilo da se on zove Višṇu, Śiva ili Devī (Božica), a ta se predanost naziva na sanskrtu, a kasnije i na novoindijskim jezicima, *bhakti*. Ona je obilježila religioznost hinduizma u 2. tisućljeću n. e. i do danas. Stvorila je veliku vjersku i duhovnu poeziju, od ranih tamilskih pjesma u posljednjim stoljećima 1. tisućljeća pr. Kr., sve do modernih pjesnika poput Rabīndranātha Ṭhākura.

Naravno, svaka religija ima svoju obrednu stranu, kulturološku, sociološku, tako bi se o hinduizmu moglo početi govoriti opisujući nadugo obredno ponašanje Indijaca, ali čini mi se, ako govorimo o hinduističkoj duhovnosti, da bi to skrenulo pažnju na manje bitne aspekte vjere. Ako obratimo pažnju na ono što je u indijskim religijama duboko, onda bih rekao da je očito da su to religije koje mogu stvarati velike filozofske i teološke sustave, usporedive s velikim sustavima na Zapadu, i koje mogu stvarati svete ljude koji mogu postajati uzor drugima.

Možda je najjednostavnije reći da pravi vjernik nije u opasnosti da postane nevjeran svojoj vjeri ako se upozna s drugim religijama, i da slobodno može otvoriti oči i uvidjeti kako Bog progovara drugim ljudima na druge načine. Mogli bismo se zamisliti, na primjer, nad time da nam je Bog dao iskustvo da jedan čovjek koji je živio u 20. stoljeću i koji je bio najbliži Kristu nije bio kršćanin, nego hinduist. Čovjek koji je u svijetu možda napravio razmjerno više od svih drugih i više širio ljubav te nam može svima biti uzorom, a to je Mahātmā Gāndhī. To je način na koji Bog djeluje, i to nas može otvoriti duhovnosti drugih vjerskih tradicija.

Odgovori na pitanja iz publike o avatārama:

Avatāre, utjelovljenja boga, jesu pojam iz višņuističke tradicije jer uglavnom samo Višņu ima avatāre. Avatāre koji se najviše štiju u Indiji jesu Kršņa i Rāma. U jednom se dijelu tradicije smatra da je poslije njih i Buddha bio avatāra Višņua, ali način na koji mu se to pripisuje vrlo je dvoznačan i ima veze s odnosom hinduizma i buddhizma. U drugoj se varijanti kaže da je Kršņin brat Balarāma deveti avatāra, a najčešće ih se nabroja 10. Deseti, koji tek treba doći, zove se Kalki. Dakle, neka je vrst mesijanizma doprla do hinduizma. Na pitanje mogu li oni prihvatiti Krista kao toga avatāru postoji lepeza mogućih odgovora koje bi razni krugovi koji pripadaju hinduističkomu duhovnom svijetu mogli dati. Za mnoge od njih nije teškoća prihvatiti Isusa Krista kao uzor, ali ih to ne bi učinilo kršćanima jer je teško da bi ga prihvatili kao jedinoga spasitelja, nego bi ostali u području hinduističkih tradicija i simbola. S druge strane, u kršćanstvu ima mnogo toga što njima može biti blisko i prepoznatljivo, pa su tako katolički misionari zahvaljujući celibatu i povremenu postu, znali steći ugled poput indijskih asketa i duhovnih ljudi. Tako je osobito Majka Terezija bila u Indiji uvelike spremno prepoznata kao sveta osoba po veliku prinosu u širenju univerzalne ljubavi i pomoći bližnjima.

O očekivanju kraja vremena i spasitelja u Indiji:

Nekim je religijama svojstveno očekivanje dolaska spasitelja na kraju vremena, prije svega judaizmu i kršćanstvu. Uostalom, to je vrlo izričito svostveno već i mazdaizmu (zoroastrizmu). Svojstveno je kršćanstvu utoliko što se govori o drugome Kristovom dolasku koji se može tumačiti bilo povijesno bilo mistički. Takvo je očekivanje ušlo i u hinduizam u zamisli o budućem avatari Višṇua Kalkiju, pa i u mahāyānski buddhizam, gdje se očekuje budući Buddha Maitreya. Međutim, jedno je razumjeti očekivanje budućega spasitelja u vremenu ovoga svijeta, a drugo je težiti oslobođenju ili spasenju koje nije vezano isključivo sa svršetkom svijeta. I u kršćanstvu postoji predodžba o uskrsnuću mrtvih na sudnji dan, no većina kršćana moli za svoje mrtve kao da je sada potrebno i smisljeno moliti za njih, i stoga je značajno uvođenje pojma čistišta u kršćansku teologiju u srednjem vijeku. Međutim, za indijske je religije karakterističnije da zamišljaju da je sudbina duše, ili kako ju već koja religija zove, da ne bude oslobođena sve dok se ne prosvijetli, a kada se prosvijetli, ona je oslobođena, i bez obzira na to kada bio kraj svijeta. Dakle, ne gledaju sve religije na vrijeme spasenja kao vrijeme koje se može smjestiti u ovosvjetsko zbivanje. Za indijske je religije karakterističnije da ga gledaju izvan ovosvjetskoga zbivanja. Kraja svijeta nema (npr. u jinizmu) ili pak poimaju početak i kraj svijeta ciklički (u hinduizmu), te u tome slučaju oslobođenje ne dolazi na kraju svijeta, nego kad se netko prosvijetli, a to se događa kada netko toliko duhovno uznapreduje, oslobodi se sebe, spozna istinu koju treba spoznati i raskine svoju vezanost sa svijetom. To je na neki način povijest svake duše, a ne povijest svijeta. Tu se religije razlikuju. Moguće je vezivati unutrašnje iskustvo sa sudbinom svijeta, a moguće je shvatiti i prelazak iz vanjskoga iskustva u unutarne kao duhovni događaj do kojega se dolazi duhovnim napredovanjem.

U svakome slučaju, razlike među vjerskim predodžbama to su veće što ih više gledamo na razini obreda i simbola. To ne znači da su nepremostive ili neprevedive, samo koji put prijevod nekoga smisla zahtijeva puno znanja, puno otvorenosti i uviđanja unutrašnjega smisla u svakoj od tih religija. Što se pak više vjerske predodžbe promatraju kao potraga za susretom s Bogom i kao duhovno iskustvo, to su različite religije bliže. Tako se neusporedivo teže međusobno razumiju dogmatski teolozi različitih religija, a neusporedivo lakše mistici različitih religija.